

у гуманітарних студіях) : монографія. – Львів, 2010. – С. 274-284. 6. Ivanyk S. Psychoanaliza w szkole lwowsko-warszawskiej: Stepan Baley o motywie endymiońskim w twórczości literackiej Tarasa Szewczenki i Juliusza Słowackiego / S. Ivanyk // Logos i ethos. – 2012. – 1 (32). – S. 43-62. 7. Twardowski K. O czynnościach i wytworach. Kilka uwag z pogranicza psychologii, gramatyki i logiki / K. Twardowski // Psychologia w szkole lwowsko-warszawskiej. – Warszawa, 1997. – S. 109–141. 8. Twardowski K. O idio- i allogenetycznych teoriach sądów / K. Twardowski // Przegląd Filozoficzny. – 1907. – R. X. – S. 476–481. 9. Twardowski K. O istocie pojęć / K. Twardowski // Psychologia w szkole lwowsko-warszawskiej. – Warszawa, 1997. – S. 184–202. 10. Twardowski K. Teoria sądów / K. Twardowski // Filozofia Nauki. – 1996. – № 4 (16). – S. 155–173.

УДК 267-055.02+ 396

Світлана Повторєва, Юрій Шадських
Національний університет “Львівська політехніка”

ГЕНДЕРНІ СТУДІЇ В КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ І КІБЕРНЕТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Доведено, що гендерні дослідження ґрунтуються на принципах структурної методології. Показано, що ці принципи застосовуються в жіночих студіях (зокрема українських). Розкривається зв'язок феміністичних проєктів з можливостями кіберсвіту.

Ключові слова: відмінність, гендер, деконструкція, жіночі студії, кіборги, структурна методологія, трансґресія.

Svitlana Povtoreva, Yuriy Shadskikh. Gender study in the context of structural methodology concerning cybernetic reality.

The aim of this article is to show, on the grounds of using the main principles of structural analysis in gender studies, its constructive possibilities, its ability to clear out the basic contradictions and conflicts which are declared in the discourse of the modern West European and oriented to it (Ukrainian, American and so on) humanitarian studies and outline its real softening and further solution. First of all, the author proves that the gender studies both in the previous days and nowadays are based on the structural methodology. Accent had been done on the specification of the Ukrainian gender studies and their relations to this methodology. The usage of the comparative and semiotic methods helps to discover the function specification of structural methodology in the gender studies. The article demonstrates that the structural methodology is applied in gender studies due to its theoretic and practical effectiveness. The basic idea is shown in the thesis that the social world is made from the meanings constructed and adopted by people. There is, of course, some conditions which don't depend on perception but facts are not neutral, they demand interpretation in the context of values of existing systems meanings. This methodology first of all promotes the informed practical work and try to change the world by invading in constantly changing hidden structures. In particular the practical character of the feminist studies is directed on women's interests in their subjectivity. This study is aimed to implement feminist projects and to realize the ideals of women movement. The results of this investigation create the possibilities to use the principles of structural methodology on every field of the humanitarian sciences, literature and art, to construct the method of analysis of modern discourse practices.

Key words: difference, gender, deconstruction, female study, kyborgs, structural methodology, transgression.

Актуальність теми статті зумовлена тим, що гендерні дослідження перебувають в серцевині сучасної гуманітаристики, впливають на всі ділянки сучасної західної культури, спричиняють

істотні зміни світогляду. Попри значну кількість публікацій з гендерної проблематики лише в деяких з них (Ю. Крістева [15], S. Benhabib [26], J. Butler [26], О. Гурко [5], Н. Сіхous [27], D.J. Naraway [30] та ін.) намагаються осмислити основи власної методології, і доволі мало праць, де ці дослідження пов'язуються зі структурною методологією (Н.С. Автономова [1], І. Жеребкіна [7], Г. Жиру [8], Т. Клименкова [12], У. Кендес [13], Е.Е. Кеплен [14], М. Месснер [16], Т. де Лоретіс [24], J. Butler [26], Н. Сіхous [29]). Автори статті переконані, що принципи структурної методології, які застосовуються в зазначених дослідженнях, відображають суть гендерного напрямку в гуманітарному пізнанні. Різні форми цієї методології (структуралізм і постструктуралізм) причетні до формування понятійного апарату і проблематики жіночих студій, в яких ключовими концепціями є дестабілізація гуманістичного суб'єкта, сумнів у доречності та епістемологічних можливостях, цінності та істинності бінарних опозицій західної метафізики [14, с. 154].

Метою статті є на основі аналізу застосування базових принципів структурної методології в гендерній проблематиці показати її конструктивні можливості, здатність виявляти корінні суперечності і конфлікти, артикульовані в дискурсивному полі сучасної гуманітаристики, та накреслювати шляхи їх пом'якшення і подальшого розв'язання. *Наукова новизна* статті полягає у доведенні положення, що гендерні студії у своїх витоках і на сучасному етапі (в контексті віртуальної реальності) ґрунтуються на структурній методології.

Із самого початку в гендерних дослідженнях виразно розмежовані “гендер” (gender) і “стать”(sex). Значний теоретичний внесок у це розрізнення належить С. де Бовуар, зокрема ідея про те, що жінкою не народжуються, – нею стають. “Ані гормони, ані таємні інстинкти, – писала вона, – не визначають жіночої природи, жіночої суті, все залежить від того, як відчуває себе жінка; як вона, відштовхуючись від сприйняття оточення, ставиться до свого тіла, яким є її світосприйняття” [3, с. 302]. Положення про те, що істоти жіночої статі такими стають внаслідок спільних зусиль суспільства, є однією з принципових засад фемінізму. Поняття “гендер” охоплює значно ширше, ніж “стать”, коло якостей і відносин, які характеризують людське життя. Більшість дослідників вказують на системно-структурні характеристики поняття “гендер” і пов'язують його із соціальними відносинами. Наведемо кілька визначень.

“Гендер є не статтю – природним станом, а репрезентацією кожного індивіда в рамках особливих соціальних відносин, які передують індивіду і базуються на концептуальній та жорсткій (структурній) опозиції двох біологічних статей. Цю концептуальну структуру представники суспільного фемінізму визначають як “система-стать-гендер”” [24, с. 17]. “Сутністю конструювання гендеру є полярність і протиставлення. Гендерна система – це соціально сконструйована система нерівності за статтю” [4, с.21]. “Ми розуміємо гендер не як якість особистості, а швидше, як... результат і одночасно причину різних соціальних відносин, як засіб легітимізації одного з найфундаментальніших розподілень у суспільстві” [13, с. 22–23]. “Ідея гендеру як перформансу висуває на перший план ситуативну флюїдність гендеру: то консервативний і репродуктивний, то трансгресивний і руйнівний” [16, с.157].

Як бачимо, для визначення категорії “гендер” використовуються поняття “відносини”, “відмінності (різниця, розрізнення)”, “конструювання”, “система”, “структура”, “протиставлення”, “трансгресія”. Більшість з цих понять властиві методології структурних досліджень. Відомо, що головні засади структурного методу створив видатний швейцарський лінгвіст Ф. де Соссюр. Він започаткував напрям лінгвістики, в межах якого мова почала розглядатися як система. Суть усіх мовних відношень Ф. де Соссюр вбачав у різницях і протиставленнях, визначав як “перш за все опозитивні і негативні сутності” [21, с.151]. У структурній методології, розробленій за моделлю лінгвістики Ф.де Соссюра і його послідовників і застосованій в різних галузях гуманітарного знання, засадничими є принципи, розгляду яких присвячено ряд вітчизняних публікацій [19; 20; 21; 25]. Це принципи структурності, лінгвоцентричності, відмінності, деконструкції, трансгресії та ін. Враховуючи те, що наукова методологія, представлена структуралізмом і постструктуралізмом, широко задіяна в гендерних студіях [12, с.60], цікаво прослідкувати, як в них “працюють” ці принципи.

Розглянемо принципи структурності і лінгвоцентричності в контексті гендерних досліджень. Те, що структура може бути подана в термінах опозицій і різниць незалежно від того, які саме

елементи заповнюють валентності, утворені в системі опозицій і різниць, зробило структурну методологію придатною до того, щоб зв'язувати різні об'єкти, приводячи їх до константних моделей, аналізувати структурні цілості [6, с. 352]. Специфікою структуралізму є використання мови і деяких способів її вивчення як основи науковості в різних ділянках гуманітарного знання або розуміння за аналогією з мовою як знаковою системою [1, с. 10]. У зв'язку з цим слід зазначити, що міжнародного поширення гендерні і особливо жіночі студії набули після публікації книги Ю. Крістевой “Бажання в мові” [32], в якій вона здійснила паралельний аналіз лінгвістики і родинних структур, спираючись на психоаналітичні моделі З. Фрейда в лаканівському варіанті. Дослідниця показала, що бажання й мова, відтворюючись у родині, взаємно впливаючи одне на одне, структурують особистість. Люди “живуть у світі структур, які істотно обмежують рівень їхніх можливостей і оформлюють їхні думки і поведінку, хоча й не остаточно” [12, с. 62]. Таку роль, наприклад, виконує опозиція “чоловік–жінка”. Ю. Крістева розглядає цей конструкт з гендерних позицій, здійснюючи його деконструкцію. На думку дослідниці, поняття “жінка” не може розглядатись стосовно незмінної, від початку даної сутності, а лише як елемент структури, сформованої в суспільно-історичному перебігу. “Вважати, що “ти – жінка”, – зазначає Крістева, – майже не менше безглуздя та обскурантизм, ніж вважати, що “ти – чоловік” [15, с. 456]. “Майже” означає, що поняття “жінка” практично корисне у боротьбі за свободу і права. Однак у глибинному сенсі “жінкою не можна бути, бо жінка – це те, що навіть не доходить до буття,... не репрезентується, те, що не висловлюється, лишаючись поза межами номінацій та ідеологій” [15, с. 456]. Підкреслюється штучність цього поняття, яке не має під собою онтологічної основи, є негативністю, що існує лише в опозиції “чоловік–жінка”. Отже, цей конструкт історично плинний і підвладний змінам.

Можливі шляхи таких змін розробляє американська дослідниця Д. Гаревей. У роботі “Мавпи, кіборги та жінки: реінвенція природи” [30, с.149] вона розглядає опозиції “природа–культура”, “людина–тварина”, “людина–машина”, найбільш причетні до формування панівного, раціоналістичного світогляду, послідовно розмиває межі, створені цими опозиціями. Д. Гаревей обґрунтовує необхідність нового знання на основі феміністичного аналізу. Знаряддя для позначення світу, на її думку, можна здобути лише революційним шляхом, через дискурсивну революцію [14, с.161]. Люди можуть розвинути нові шляхи бачення, які дозволять їм змінити дискурсивні практики, соціальні структури, відносини і навіть закони [12, с. 62].

Своєрідною інтерпретацією мови як структурної основи життя в гендерному контексті зазначено творчість О. Забужко. В найвідомішому зі своїх художньо-філософських творів “Польові дослідження з українського сексу” [9, с. 16] вона виділяє виразні структурні ознаки мови, порівнює її з архітектурною конструкцією, надає мові функції захисту, утвердження у жіночій самоідентичності і людській гідності.

Незвичайні властивості мови були виявлені ще основоположником структурної лінгвістики Ф. де Соссюром у його творах про анаграми [23]. Він є автором праць з індоєвропейської поетичної мови і метрики, натхненником порівняльної поетики, якою займалися його учень М. Мейє, пізніше Р. Якобсон [11, с. 637] та інші представники структуралізму і постструктуралізму. Ф. де Соссюр, за виразом Ю. Крістевой, здійснив зсув, перейшов межу між мовою і метамовою, за якою об'єкт мови постав відмінним від будь-якого логічного чи психологічного акту. Розуміння мови розвивалося у напрямі, який все ближче підступав до процесу, де мова функціонує разом з тілом, референтом, означником, позначеним. Такий зсув підводив Ф. де Соссюра у “серце незнання” [15, с. 263]. У творчості деяких поетів і мислителів (Арто, Лотреамона, Малларме, Батая, Хлебнікова та ін.) критика держави, родини і релігії, на її думку, настільки виразна і несамовита, що порушує правила звичної комунікації, розбиває структуру самої мови. Мова, яка містить бунт, крик, жест, часто оцінюється як езотерична, нечитабельна, елітарна [15, с. 455]. Проте мова, яку традиційне суспільство відкидає, оскільки в ній зашифроване те, що це суспільство пригнічує або вбиває (це стосується і жінок як меншини), є важливим механізмом творення нового дискурсу і відтак кардинальних змін у суспільстві.

Одним з головних структурних відношень, конструктивним принципом мовних утворень є відмінність (різниця). Структуралізм і особливо постструктуралізм іноді постулюють принцип відмінності як базовий у некласичній філософії, а філософський дискурс, заснований на структурній методології, іменують філософією відмінності. Цим акцентується протиставлення даного різновиду постнекласичного філософствування класичному як “філософії тотожності”. Принцип відмінності методологічно значущий у найвпливовішому напрямі гендерних досліджень – жіночих студіях, представлених Л. Ірігарей, Ю. Крістєвою, Е. Сісу та ін. Достатню підставу має позиція, що жіночі студії, феміністська критика модерністських фундаменталістських епістемологій випередили чоловічі дискурси, постструктуралізм і постмодернізм, адже задовго до них акцентували увагу на відмінностях [14, с. 154]. І. Жеребкіна, аналізуючи феномен постфемінізму, однією з найістотніших його рис відзначає “переосмислення ролі сексуальної відмінності, ... інших типів відмінностей (класових, расових і національних) всередині структури жіночої суб’єктивності” [7, с. 233].

Відповідно до принципу відмінності жінок не варто вважати рівними чоловікам, як вважала С. де Бовуар. Жінки повинні сприймати свою ідентичність від початку даною і неминучою, наголошувати на відмінності від чоловіків. Лише в такому випадку жінки отримують можливість виявити себе, бути самодостатніми людьми із власною манерою поведінки і власною думкою. Слід дати розвинутися жіночим відмінностям. Необхідно шукати ділянки, в яких жіноча суб’єктивність виразно окреслена. Жіночі студії вважаються складовою постструктуралізму, оскільки в ньому не тільки вагомо представлена жіноча проблематика, але й наголошується на своєрідності жіночого дискурсу, відмінного від чоловічого. Творчість Л. Ірігарей, Е. Сісу та ін. є спробою виробити стиль жіночого письма та практику жіночої літератури, що підривають фаллоцентризм та логоцентризм панівного дискурсу класичної західної культури. Ці авторки на основі переосмислення низки концепцій Л. Альтюсера, Ж. Дерріда і Ж. Лакана вважають, що імперативом таких досліджень, засобом подолання репресивних концепцій ідентичності західної думки повинна бути власна жіноча втіха. Е. Сісу опікується проблемою, як віднайти сутність жіночої втіхи і перенести її на папір [18, с. 389]. Жіноче начало розглядається як розмаїте, плинне, неієрархічне, властиве не лише жінкам, але жінкам найбільшою мірою. Тому саме жінки здатні краще за чоловіків надати голос цьому началу і в такий спосіб, дискурсивно, покласти край пануванню класичної метафізики з її винятково чоловічим змістом.

Принцип відмінності у дослідженнях Ю. Крістєвої з гендерної проблематики застосовується як базовий. Вона розхитує традиційні щодо жінок уявлення, подає їх як нав’язані чоловіками, як лібідонозний патерналізм. Дослідниця не задовольняється інформацією, якою насичені феміністичні журнали у США, намагається за гаслами публікацій (“Наші тіла”, “Уся жінка”, “Сестра” тощо) розрізнити глибинні зрушення, які в найзагальнішому вигляді вона характеризує як процес, у якому “деструктуризація бере гору над структурою” [15, с. 455]. Шляхом до глибшого осмислення гендерних відмінностей Крістєва вважає психоаналіз у варіанті Ж. Лакана.

Спостерігається значне зацікавлення гендерною проблематикою в сучасному українському філософському і художньому дискурсі [2; 4; 9; 17; 18 та ін.]. У творчості О. Забужко активно проводиться ідея відмінності жінки від чоловіка. Авторка відстоює позицію жіночої самоідентичності [10, с. 7, 112, 120]. Досліджуючи життя і творчість Л. Українки, О. Забужко демонструє неадекватність поширених оцінок особистості української поетеси, вважає ці позиції патріархально-владним дискурсом, який “передбачає незмінну орієнтацію на чоловічий світ як на головну санкціонуючу інстанцію” [10, с. 117]. Відповідно до цього дискурсу в українській культурі творився міф про Лесю Українку як слабосилу хвору дівчину, сексуально непривабливу, “некохану”, яка через це залишалася у “безгрішно-дівочому стані” [10, с. 114]. О. Забужко переконливо доводить, що Леся Українка належить до феміністичної генерації, в якій творча жінка усвідомила власну самодостатність і не вважає себе залежною від оцінки чоловіків за статевою ознакою. Українська поетеса “відкидає приділену їй, як жінці, нішу “меншини”, а це вже незаперечний бунт проти встановленого порядку гендерної субординації” [10, с. 118].

Важливе методологічне значення у гендерних дослідженнях має принцип трансгресії, який означає подолання кордонів, вихід за межі певних усталених структур. Категорія границі безпосередньо стосується питання мови, історії, є прообразом для культурологічних і педагогічних досліджень. Цей принцип щільно пов'язаний зі структурним розумінням відмінності, оскільки кордони створюються на основі різниці; через усвідомлення границь дискурсивних утворень відбувається їх перехід і подолання. Водночас поняття трансгресії передбачає не лише визнання мінливості меж, які і підривають, і дислокують різні конфігурації культури, влади і знання, але є теоретично-філософською основою загальної боротьби за поліпшення становища пригнічених верств суспільства. Це означає, що існуючі межі можуть бути піддані сумніву та перевизначені через різні форми трансгресії [8, с. 81].

Героїня твору О. Забужко гостро відчуває кордони, поставлені суспільством між чоловіком і жінкою. У праці “Notre Dame d’Ukraine: Українка в конфлікті міфологій” доводиться належність Лесі Українки до безнадійно втраченої шляхетної “культури людей, що жили на тій граничній напрузі душевних сил, котрої інформаційна епоха вже не допускає, а безрелігійна свідомість блокує” [10, с. 12]. Письменниця у баченні О. Забужко є трансгресором, адже здійснила перехід кордонів патріархального суспільства світоглядно і дискурсивно (через творчість), а також в особистому житті. Завдяки усвідомленню своєї жіночої і творчої ідентичності Леся Українка переступає цілу низку порогів, створених суспільством для жінок її статусу. Бунт (вона їде до вмираючого коханого, з яким не була формально заручена, доглядає його на смертному одрі) проти волі батьків, – вчинок, що суперечив усім звичаєвим нормам, яких мали дотримуватися жінки її (дворянського) стану, був “доторком до гранично оголених підстав людської екзистенції” [10, с. 88], виявом сильного самовладного Духа, здатного кинути у вічі всім авторитарно-владним структурам своє жіноче “Ні!” [10, с. 88].

Отже, принцип трансгресії у контексті гендерних досліджень означає вихід за межі панівного чоловічого дискурсу, створення дискурсу жіночого. Саме в цьому представниці гендерних студій вбачають вирішення не лише жіночих, але й значно ширшого кола проблем. Д. Гаревей вважає, що жінкам слід надати можливість рухати культуру далі, ніж це дозволяють “дисфункціональні гендерні полярності”, однак підкреслює, що “поверхового, легкого розпаду колись застиглих гендерних конструктів ще не досить” [14, с. 160–161]. Вона закликає вирватися за свої кордони, взяти на себе відповідальність за будівництво кордонів, а також тішитися з перестановки кордонів та з відповідальності за їхнє будівництво. Це положення мало істотний вплив на розхитування і руйнування традиційних бінарних опозицій західноєвропейського дискурсу, оскільки сприяло усвідомленню в колах представників фемінізму того факту, що дуалізм невід’ємний від західних традицій, що він причетний до панування над жінками, людьми з темною шкірою, природою, робітниками і тваринами.

Реальну можливість подолання кордонів Д. Гаревей вбачає у технічному розвитку суспільства, віртуальній культурі, яка кидає виклик усім різновидам дуалізму. В контексті цієї нової культури (кіберсвіту) стає неясно, хто творець, а хто створений у стосунках між людиною і машиною; неясно, що таке розум і що таке тіло, коли йдеться про машини, які беруть участь у практичному кодуванні. В цьому світі фемінізм може знайти можливості і засоби опору із середини, пірнувши у саму серцевину кібернетичної сфери. “Образність кіборгів, – зазначає Д. Гаревей, – може запропонувати вихід із лабіринту дуалізмів, у яких ми пояснюємо собі наші тіла та наші знаряддя... Вона означає і машини, які будують, і машини, які руйнують ідентичності, категорії, відносини, об’єми, оповіді” [14, с. 161]. Розробленню цих ідей дослідниця присвятила працю “Маніфест кіборгів” [30], який став закликом до єднання людей, до опору загрозі світового панування, яку вона вбачає у державних структурах, створених не жінками, а чоловіками.

Важливу роль у гендерних дослідженнях відіграє принцип деконструкції, введений у теоретичний обіг Ж. Дерріда. За класичними уявленнями, існує трансцендентне позначене, яке є

об'єктивною реальністю, формою присутності; воно передує будь-якій означувальній діяльності і зовні спрямовує останню. Ж. Дерріда вважає, що ніколи не було трансцендентального або привілейованого позначеного, а тому поле або гра сигніфікації не мають меж [6, с. 567]. Позначене (мова, голос, письмо тощо) не буває нейтральним, воно істотно формує інтерпретації, смисли. За Дерріда, методом відшукування смислу є не пошук абсолютів, трансцендентних позначених, але аналіз на рівні означників, який розкриває витoki породження смислу в процесі гри мовних форм, записаного слова, граматичних структур. Щоб розглядати структури, слід їх демістифікувати і з'ясувати їх поверховий прояв.

Принцип деконструкції неоднаково тлумачиться і застосовується представниками гендерного напрямку. Д. Батлер зазначає, що “не існує гендерної ідентичності поза вираженням гендеру; ця ідентичність по суті визначається самими “вираженнями”, що є...її результатом” [26, с. 25]. Тому потреба повторювати повсякчас гетеросексуальні норми, нав'язані суспільством, свідчить про нестабільність цих норм, загрозу і можливість їх руйнування. У межах жіночих студій спостерігається намагання розхитати прийняті сексуальні категорії. Це здійснюється в процесі деконструктивного аналізу текстів. Цікавою є переоцінка жіночої відсутності, яку започаткували американські представниці феміністичного постструктуралізму Клер Джонсон і Лора Малві [14, с. 157]. Деконструкція у філософії статевої відмінності Елен Сісу ґрунтується на пошуку ліній розриву фалоцентричного порядку в літературі. У прийнятих метафізичних опозиціях, властивих західному світогляду, вона намагається докорінно помінати структурну залежність одного з членів цієї опозиції від другого, розірвати їх звичну залежність при пануванні в ієрархії одного над іншим [18, с. 389].

Виходячи з викладеного вище, можна зробити такі *висновки*. Вихідним пунктом структурної методології, як і гендерних досліджень, є положення про те, що соціальний світ збудований зі значень, сконструйованих і прийнятих людьми, отже, може бути змінений. Принципи цієї методології дозволяють створювати методики аналізу сучасних дискурсивних практик у віртуальному середовищі. Практичний характер гендерних (жіночих студій) виявляється в їх орієнтації на інтереси жінок, їх суб'єктивність, здійснення феміністичних проєктів.

1. Автономова Н.С. Мишель Фуко и его книга “Слова и вещи” / Н.С. Автономова // Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. – СПб., 1994. 2. Агеєва В.П. Поетика зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації / В. Агеєва. – К.: Либідь, 1999. – 264 с.3. Бовуар С. де. Второй пол / С. де Бовуар; [пер. с фр. А. Сабашникова, И. Малахова, Е. Орлова]. – М.; СПб.: Прогресс; Алетейя, 1997. – 832 с. 4. Вороніна О. Універсалізм і релятивізм культури в конструюванні гендерної системи / О. Вороніна; [пер. з рос. В. Гайдєнко] // Гендерна педагогіка. – Суми, 2006. – С. 10–21. 5. Гурко Е. Деконструкція: тексти и інтерпретація / Гурко Е. – Минск: Экономпресс, 2001. – 320 с. 6. Деріда Ж. Письмо та відмінність / Ж. Деріда; [пер. з фр. В.Шовкун] . – К.: Основи, 2004. – 602 с. 7. Жеребкіна И. “Прочти мое желание...” Постмодернизм, психоанализ, феминизм / И. Жеребкіна. – М.: Идея-Пресс, 2000. – 256 с. 8. Жиру Г. Гранична педагогіка і постмодерніські політики / Г. Жиру; [пер. з англ. В. Гайдєнко] // Гендерна педагогіка. – Суми, 2006. – С. 80–91. 9. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу: Роман / О. Забужко. – К.: Згода, 1996. – 142 с. 10. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій / О. Забужко. – 3-е вид., виправл. – К.: Факт, 2007. – 640 с. 11. Иванов В.В. Об анаграммах Ф. де Соссюра / В.В. Иванов // Фердинанд де Соссюр. Труды по языкознанию. – М., 1977. – С. 635–638. 12. Клименкова Т. Значення методології: три основні підходи / Т. Клименкова; [пер. з рос. В. Гайдєнко] // Гендерна педагогіка. – Суми, 2006. – С. 48–68. 13. Кендес У. Створення гендеру / У.Кендес, Д. Зіммерман; [пер. з англ. Е. Здравомислова] // Гендерна педагогіка. – Суми, 2006. – С. 22–47. 14. Кеплен Е.Е. Жіночі студії / Е.Е.Кеплен; [пер.з англ. В.Шовкун] // Енциклопедія постмодернізму. – К., 2003. – С. 154–163. 15. Крістева Ю. Полілог / Ю. Крістева; [пер. з фр.

П. Таращук]. – К.: Юніверс, 2004. – 480 с. 16. Месснер М. “Дівчата-Барбі” проти “Морських чудовиськ: діти створюють гендер / М. Месснер // Гендерна педагогіка. – Суми, 2006. – С. 153–165. 17. Павличко С. Канон класиків як поле гендерної боротьби / С. Павличко // Фемінізм. – К.: Основи, 2002. – С. 213–218. 18. Поксон Л.Д. / Л.Д. Поксон, Е. Сісу; [пер. з англ. В. Шовкун] // Енциклопедія постмодернізму. – К., 3003. – С.389. 19. Повторева С.М. Застосування принципів постструктуралістської методології у філософії життя Ж.Дельоза / С.М. Повторева // Вісник Черкаськ. ун-ту: серія Філософія. – 2007. – Вип.110. – С. 20–29. 20. Повторева С.М. Медіативність і трансгресія як принципи взаємозв’язку теоретичного і практичного у контексті структуралізму і постструктуралізму / С.М.Повторева // Філософські пошуки. – Вип. XXIХ. – 2009. – С. 213–222. 21. Повторева С.М. Принцип відмінності постструктуралізму в біблійному контексті // Історія релігій в Україні. - Науковий щорічник. – Кн. II. – Львів: Логос, 2009. – С. 214–220. 22. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр; [пер. с фр. А.М. Сухотин] // Труды по языкознанию. – М., 1977. – С. 31–285. 23. Соссюр Ф. де. Отрывки из тетрадей Ф. де Соссюра, содержащих записи об анаграммах / Ф. де Соссюр; [пер. с фр. В.В. Иванов] // Труды по языкознанию. – М., 1977. – С. 639–647. 24. Технології гендера / Т. де Лоретіс; [пер. з англ. Я. Зварич]. – Львів: Ахілл, 2007. – 192 с. 25. Шадських Ю.Г. Еволюція смислового значення поняття “віртуальна реальність” / Ю.Г. Шадських // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – Філософські науки. – 2012. – № 723. – С. 73–78. 26. Butler J. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity / J.Butler. – New York: Routledge, 1990. 27. Benhabib S. Feminists Contentions / S.Benhabib, J.Butler, D.Corner, N.Fraser. – New York and London: Routledge, 1995. 28. Cixous H. Coming to Writing and Other Essays. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991. 29. Cixous H. Three steps on the Ladder of Writing / H. Cixous. – New York: Columbia University Press, 1993. 30. Haraway D.J. Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature / D.J.Haraway. – New York: Routledge, 1991. 31.Haraway D.A Cyborg Manifesto / D.Haraway // Contemporary Literary Criticism. – New York: Addison Wesley Longman, 1998. 32. Kristeva J. Desire in Language. A Semiotic Approach to Literature. – New-York: Columbia University Press, 1980. 33. Irigaray Luce. <http://www.cddc.vt.edu/feminism/irigaray.html>